DOCTORATELE CONDUSE DE SIGISMUND TODUȚĂ – DIRECȚII NOI ÎN CERCETAREA MUZICOLOGICĂ ROMÂNEASCĂ DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX

Cercetător ştiinţific CONSTANTIN SECARĂ
Institutul de Etnografie şi Folclor „Constantin Brăiloiu”
din cadrul Academiei Române, Bucureşti

Ph. D. Theses Supervised By Sigismund Toduță – New Trends In Romanian Musicological Research
Abstract

During the last years of the communist regime, as harsh ideological control measures were enacted, Sigismund Toduță managed to demand a high scientific level for the doctoral theses that he coordinated, free of any proletkultist compromise. Furthermore, the diversity of subjects and their connection to the international literature of the times proves a good knowledge of the realities and of recent aquisitions in contemporary musical languages.

The greatest part of these works have been published, two of them even translated (*Enesco dans la conscience du présent* by Cornel Țăranu and *The Book of Modes* by Anatol Vieru), this once again proving their scientific value.

The musicological research paths initiated by Sigismund Toduță have been developed and diversified during the last two decades through the involvement of his disciples in coordinating doctoral studies that nowadays are mandatory for professional higher education and academic research in Romania.

* * *

S-a afirmat, de multe ori, că muzicologia românească din a doua jumătate a secolului XX a fost susținută, într-o foarte însemnată proporție, de compozitori. Chiar dacă această realitate a generat unele complexe de inferioritate în tabăra muzicologiei „pure”, opera teoretică a numeroşi compozitori (Zeno Vancea, Tudor Ciortea, Wilhelm Berger, Anatol Vieru, Myriam Marbé, Corneliu Cezar, Tiberiu Olah, Ştefan Niculescu, Pascal Bentoiu, Corneliu Dan Georgescu, Octavian Nemescu, Dan Dediu, din Bucureşti iar de la Cluj, Max Eisikovits, Vasile Herman, Cornel Țăranu, Valentin Timaru, Dan Voiculescu şi, nu cel din urmă, Sigismund Toduță) a deschis perspective multidirecționale şi multidisciplinare certe în perimetrul cercetării muzicologice româneşti.

Ceea ce în deceniile trecute se considera a fi expresia culminantă a unor preocupări ştiințifice ieşite din sfera obişnuitului (i.e. *doctoratul în muzicologie*) a devenit astăzi, dacă nu un fapt comun, cel puțin o obligație profesională pentru toți cei care activează în domeniile învățământului universitar sau cercetării academice. În acest context, se cuvine să fie evidențiate câteva dintre liniile de forță ale muzicologiei româneşti, trasate de unii dintre doctoranzii lui Sigismund Toduță, în anii în care el a fost unicul conducător de doctorate din România în domeniul *muzică*.

Ideea conceperii unui material despre doctoratele conduse de Sigismund Toduță a fost sugerată, în mare măsură, de existența unui articol semnat de

Dan Voiculescu, în Revista „Muzica", nr. 2/1998[1]. Se împlineau, atunci, 6 decenii de la susținerea disertației doctorale a lui Sigismund Toduță, moment considerat de autorul articolului drept „primul doctorat în muzicologie analitică şi stilistică susținut de un muzician român", diploma propriu-zisă fiindu-i înmânată maestrului abia în februarie 1970, după publicarea unui rezumat în cadrul publicației „Bolletino Ceciliano". Ulterior, într-un interviu acordat lui Oleg Garaz în nr. 4/2002 al aceleiaşi publicații, László Ferenc observa că, la nivelul anilor '70, „maestrul Toduță s-a pomenit într-o situație dificilă: el a fost abilitat să acorde gradul academic suprem (...) şi a făcut față magistral la această provocare a conjuncturii, îndrumând un număr însemnat de teze memorabile, semnate de clujeni ca Romeo Ghircoiaşiu, Vasile Herman, Cornel Țăranu şi Hans Peter Türk, precum şi de bucureşteni ca Gheorghe Ciobanu, Octavian Nemescu şi Gheorghe Firca; teze foarte deosebite ca tematică şi orientare: de istoria muzicii româneşti, folclor, stilistică, semiotică, teoria modurilor şi teoria armoniei."[2] Acestor nume citate de domnul profesor li se pot adăuga şi pe cele omise în celeritatea interviului, bineînțeles fără voia domniei-sale: Victor Giuleanu, Anatol Vieru, Erwin Junger, Constantin Rîpă, Péter Vermesy, Dan Voiculescu, Nicolae Brînduş şi Ede Terényi, care şi încheie, în anul 1983, şirul celor 15 doctori în muzică îndrumați de Sigismund Toduță.

În privința domeniilor muzicologice abordate şi a diversității lor, s-ar putea afirma, fără exagerare, că fiecare din lucrările definitivate sub îndrumarea lui Sigismund Toduță ar putea constitui un punct de plecare pentru o direcție de cercetare muzicologică avansată, multe dintre ele continuate, cum remarca tot domnul László, de discipolii lui şi, mai apoi, de discipolii discipolilor lui, care au dus mai departe, pe planuri ideatice şi metodologice superioare, munca de supervizare ştiințifică a maestrului. Urmărind cronologia acestor lucrări, remarcăm atât deschiderea spre sinteze complexe cât şi abordarea unor domenii de frontieră.

Seria tezelor realizate sub îndrumarea lui Sigismund Toduță se deschide cu două lucrări elaborate, cel puțin parțial, anterior susținerii. Este vorba despre cartea lui Romeo Ghircoiaşiu, *Contribuții la istoria muzicii româneşti*, volumul I, care fusese tipărită într-o primă formă în anul 1963, precum şi de o importantă contribuție în domeniul etnomuzicologiei, datorată lui Gheorghe Ciobanu: *Lăutarii din Clejani*[3]. Chiar dacă, cel puțin îl al doilea caz, se poate vorbi despre o „literatură de sertar", aportul ambelor teze este, fără îndoială, substanțial şi semnificativ.

Primul volum al *Contribuțiilor la istoria muzicii româneşti* va fi continuat de Romeo Ghircoiaşiu printr-o apariție târzie: volumul al doilea[4], în care sunt dezvoltate aspecte importante ale vieții muzicale româneşti din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea. Între timp, unul dintre doctoranzii lui, Octavian Lazăr Cosma, a preluat şi a dezvoltat acest subiect în cadrul volumelor din ciclul *Hronicul muzicii româneşti*, o amplă frescă, în acelaşi timp descriptivă şi analitică, a istoriei muzicii româneşti. Autorul declara, în *Preambulul* primului volum că, nefiind el primul cercetător care evidențiază o serie de date privind trecutul muzicii româneşti, a tratat

[1] Voiculescu, Dan, „Sigismund Toduță şi doctoratul în muzicologia din România", în „Muzica", serie nouă, an IX, nr. 2 (34) aprilie-iunie 1998, p. 115.

[2] Garaz, Oleg, „De vorbă cu László Ferenc. Ars musicologica – mousike şi logos, exerciții şi experiențe de cartografiere a muzicalității", în „Muzica", serie nouă, an XIII, nr. 4 (52) octombrie-decembrie 2002, pp. 90-91.

[3] Ciobanu, Gheorghe, *Lăutarii din Clejani*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1969.

[4] Ghircoiaşiu, Romeo, *Cultura muzicală românească în secolele XVIII-XIX*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1992.

multe dintre problemele luate în discuție prin prisma unor concepții şi teorii inedite asupra fenomenului muzical din spațiul cultural românesc, ceea ce a condus la o punere în pagină modernă, bazată în principal pe surse bibliografice, de cele mai multe ori manuscrise.

Pentru Gheorghe Ciobanu cercetarea cântecului de lume începuse (după cum el însuşi mărturiseşte în prefața volumului omonim, publicat în anul 1985[1]) cu mai bine de trei decenii înaintea apariției lucrării citate şi cu două înaintea susținerii tezei de doctorat despre *Lăutarii din Clejani*. Studierea muzicii lui Anton Pann într-o primă etapă şi a celei lăutăreşti, ulterior, i-au impus autorului o muncă amplă dedicată documentării, transcrierii şi studierii acestor muzici. De altfel, ideea studierii muzicii lăutăreşti îl preocupase încă din vara anului 1946, atunci când efectuase primele culegeri şi cercetări folclorice în acest important centru de lăutari din apropierea Bucureştiului, comuna Clejani. În teza citată, Ciobanu a insistat asupra celor doi parametri, considerați definitorii pentru stilul lăutăresc de la mijlocul secolului XX: *originea repertoriului* şi *stilul interpretativ*. Cercetările întreprinse mai târziu i-au oferit muzicologului posibilitatea studierii unor surse manuscrise din secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea, precum şi decantarea unor idei ştiințifice proprii privind originea şi dezvoltarea muzicilor tradiționale performate de lăutari.

Direcția de cercetare deschisă de Gheorghe Ciobanu a fost continuată în etnomuzicologia românească mai ales de Speranța Rădulescu, care a îmbinat studiul tipologic (în volumul *Taraful şi acompaniamentul armonic în muzica de joc*[2]) cu cercetarea aplicată, cu managementul şi chiar cu impresarierea acestei categorii socio-profesionale (lăutarii), implicând în demersurile sale şi personalități ale etnomuzicologiei internaționale, cum ar fi Bernard Lortat-Jacob sau Laurent Aubert.

Al doilea mănunchi de teze cuprinde două lucrări „clujene", avându-i ca autori pe Vasile Herman şi pe Cornel Țăranu. Dacă în prima lucrare, *Formă şi stil în noua creație românească*, susținută în 1973 şi tipărită 4 ani mai târziu[3], Vasile Herman experimentează o abordare oarecum sincretică a celor două entități congruente, *forma* şi *stilul*, în schimb, Cornel Țăranu, în *Creația enesciană în lumina prezentului*[4] propune o interpretare personală, am putea spune aproape eseistică, a fenomenului enescian. Cele două lucrări nu pot fi judecate împreună, este evident, dar ele sunt legate parcă de firele nevăzute ale personalității magistrului Toduță, prin două aspecte comune: o concizie aforistică a scriiturii şi o nebănuită modernitate metodologică privind sursele, analiza, corelarea şi proiectarea lor în spațiul fenomenologiei analitice, aplicate.

Putem doar schița câteva dintre urmele lăsate de aceste două lucrări. Ne vom referi în principal la şcoala analitică clujeană, avându-i ca reprezentanți incontestabili pe Valentin Timaru şi pe Ştefan Angi. Ampla lucrare de sinteză analitică *Simfonismul enescian*[5], dar şi compendiul intitulat *Analiza muzicală între*

---

[1] Ciobanu, Gheorghe, *Cântece de lume; secolele XVIII-XIX*, în seria „Izvoare ale muzicii româneşti vol. IX, Tanscripta", Bucureşti, Editura Muzicală, 1985.

[2] Rădulescu, Speranța, *Taraful şi acompaniamentul armonbic în muzica de joc*, în seria „Colecția națională de folclor", Bucureşti, Editura Muzicală, 1984.

[3] Herman, Vasile, *Formă şi stil în noua creație muzicală românească*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1977.

[4] Țăranu, Cornel, *Enescu în conştiința prezentului*, Bucureşti, Editura Pentru Literatură, 1969; idem, *Enesco dans la conscience du présent*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1981.

[5] Timaru, Valentin, *Simfonismul enescian*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1992.

conştiinţa de gen şi conştiinţa de formă[1], ambele datorate lui Valentin Timaru, precum şi numeroasele studii teoretice şi analitice semnate de Ştefan Angi, se articulează ca necesare postulări ulterioare ale direcţiilor teoretice datorate şcolii clujene. De asemenea, contribuţii sistematice mai recente, avându-l ca autor pe Pavel Puşcaş, plasează studiile privind locul stilului muzical în contextul interacţiunii „specificului individual al noţiunii de *idee muzicală* cu universalitatea conceptului de *gândire muzicală*", într-o teză intitulată *Aspecte ale cristalizării stilistice în arta muzicală*[2]. Pe de altă parte, studiile enesciene din ultimele decenii se raportează în mod evident interpretărilor analitice oferite de Cornel Ţăranu, în mod incontestabil unul dintre cei mai valoroşi restitutori ai operei lui Enescu.

În deceniile şapte şi opt, Sigismund Toduţă era preocupat de „cunoaşterea barocului muzical, reflectat în operele lui J. S. Bach (...) şi de fundamentarea cunoştinţelor componistice (interpretative sau muzicologice) şi cunoaşterea trăsăturilor stilistice ale barocului muzical"[3], prin pregătirea binecunoscutelor volume dedicate acestei problematici[4]. Poate de aceea, una dintre tezele îndrumate în aceşti ani a vizat tocmai problematica stilului muzical al operelor muzicale bachiene, prin care autorul ei, Erwin Junger, s-a concentrat asupra problemelor legate de *Armonia funcţională a barocului în operele lui J. S. Bach*, lucrare susţinută în anul 1973. Avem în vedere o contribuţie de excepţie, care surprinde aspecte esenţiale ale stilului armonic, înglobând analiza unei multitudini de parametri sonori, de la conceptul armonic baroc în lumina dualismului teorie – practică şi formarea conceptului funcţional, prin prisma dualismului contrapunct – armonie şi a simbiozei dintre armonie şi formă, până la relevarea procedeelor tehnice utilizate în epocă: cromatizarea diatonismului modal, sinteza bachiană în armonizarea coralului, bifuncţionalismul, tipuri de inflexiuni, modulaţia secvenţială etc.

A urmat o triadă de teze „bucureştene", având autori cu preocupări şi viziuni ştiinţifice diferite: Victor Giuleanu, Octavian Nemescu şi Anatol Vieru. Binecunoscutul tratat *Pricipii fundamentale în teoria muzicii*[5] oferă o racordare la realităţile teoretice ale deceniului al şaptelea şi surprinde, din nou, prin modernitatea şi actualitatea (din acel moment) prelucrării datelor şi interpretării unui material teoretic vast, acoperind în totalitate principiile teoriei muzicii, inclusiv cele privind limbajul muzical, printre care se regăsec şi noile achiziţii ale creaţiei muzicale contemporane. Preocupările teoretice ale lui Victor Giuleanu au fost continuate de acelaşi autor prin scrieri despre ritmul muzical sau muzica neo-bizantină, acest ultim volum[6] adresându-se, aşa cum am subliniat şi cu alt prilej[7], cel puţin formal şi declarativ, doar categoriilor „oficiale" de muzicologi şi compozitori români, deoarece, din considerentele specifice ideologiei comuniste, muzicologii bizantinişti, analiştii şi interpreţii muzicii bizantine erau din start excluşi din categoria

---

[1] Idem, *Analiza muzicală între conştiinţa de gen gen şi conştiinţa de formă*, Oradea, Editura Universităţii, 2004.
[2] Puşcaş, Pavel, *Aspecte ale cristalizării stilistice în arta muzicală*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, Academia de Muzică „Gheorghe Dima", 1999.
[3] Toduţă, Sigismund, *Formele muzicale ale barocului*, vol. I, Bucureşti, Editura Muzicală, 1969, p. 21.
[4] Idem, *Ibidem*, vol. II, 1973; vol. III, 1978.
[5] Giuleanu, Victor, *Principii fundamentale în teoria muzicii*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1975.
[6] Idem, *Melodica bizantină. Studiu teoretic şi morfologic al stilului modern (neo-bizantin)*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1981.
[7] Secară, Constantin, *Muzica bizantină – doxologie şi înălţare spirituală*, Bucureşti, Editura Muzicală, 2006, p. 241.

muzicienilor recunoscuți de comunitatea științifică, academică sau culturală.

O altă coordonată, a interpretării stilistice, este situată în sfera semanticii muzicale, prin teza lui Octavian Nemescu, *Capacități semantice ale semnului muzical*, susținută în 1978 şi tipărită 5 ani mai târziu[1], în care autorul încearcă o nouă sistematizare şi reorientare a cercetării artistice privind actul de creație, spre conferirea de sens şi semnificație acestuia. Lucrarea reprezintă teoretizarea concepțiilor estetice care au animat mulți ani un prolific grup de compozitori români din generația lui Octavian Nemescu (Mihai Mitrea-Celarianu, Corneliu Dan Georgescu, Mihai Moldovan, Corneliu Cezar, Liviu Glodeanu, Costin Cazaban, Costin Miereanu), care-şi făcuseră, în deceniul al optulea, un crez din impunerea unei direcții profunde, spirituale, arhetipale şi semantice a muzicii. Aprofundarea conceptuală a fondului apofatic al muzicii va fi încercată, două decenii mai târziu, de Despina Petecel-Theodoru[2], deşi dintr-o perspectivă mai degrabă exterioară, prin rapelurile repetate prin care autoarea plonjează în zone spirituale aflate în afara artei sunetelor: filosofie, religie, ştiință, arte vizuale etc. Direcția studierii semiotice a muzicii a fost dezvoltată în deceniile următoare prin studiile întreprinse de Veronica Gaspar[3], Dinu Ciocan şi Antigona Rădulescu, care au dezvoltat conceptele legate de dimensiunea gramaticală şi semantică a limbajului muzical, prin prisma lexicului muzical, situat la frontiera dintre universul referențial autonom şi cel eteronom al muzicii[4].

Înainte de aceste scrieri, însă, Nicolae Brînduş a susținut, sub îndrumarea lui Sigismund Toduță, teza intitulată *Baze ale unei analize formale a limbajului muzical*[5], o lucrare ştiințifică bazată, în mare parte, pe principiile noilor limbaje componistice ale anilor ’70 (concretizate prin realizările compozitorilor *Şcolii poloneze*) dar şi, în egală măsură, concentrată pe exemplificarea şi explicarea unor procedee şi tehnici componistice din lucrările proprii. Întâlnim aici o expunere detaliată a caracterului spațial al percepției acustico-muzicale (cu sublinierea surselor sonore, spațiilor acustice şi caracteristicilor temporal-muzicale generate de proprietățile sunetelor), urmată de studierea criteriilor de analiză a spațiilor acustico-muzicale, de prezentarea unui model structural logico-formal a domeniului muzical şi de exemplificarea aplicabilității acestor paradigme în cadrul propriei creații.

Explorarea lumii sonor-modale şi a funcționalităților armonice s-a făcut în mai multe etape sub îndrumarea lui Sigismund Toduță. Într-un prim stadiu, Anatol Vieru a conceput o teză intitulată *De la moduri spre un model al gândirii intervalice*, concretizată prin tipărirea primului volum din *Cartea modurilor*, în 1980[6] iar a cărții integrale într-o versiune în limba engleză din anul 1993[1]. Această

---

[1] Nemescu, Octavian, *Capacitățile semantice ale muzicii*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1983.

[2] Petecel-Theodoru, Despina, *De la mímesis la arhetip. Încercare hermeneutică aupra ideii de Adevăr în opera de artă*, Bucureşti, Editura Muzicală, 2003.

[3] Gaspar, Veronica, *Repere spațiale şi semantice în receptarea muzicală*, Bucureşti, Editura Muzicală, 2000.

[4] Ciocan, Dinu, *Elemente de teoria mulțimilor în muzică*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1985; Ciocan, Dinu, Rădulescu, Antigona, „Principii ale unei semiotici a receptării şi interpretării muzicale”, în *Studii de Muzicologie*, vol. XXI, Bucureşti, Editura Muzicală, 1989; Ciocan, Dinu, *O teorie semiotică a interpretării muzicale. Dimensiunea gramaticală. Dimensiunea semantică*, Bucureşti, Editura Universității Naționale de Muzică, 2005.

[5] Susținută în anul 1981, netipărită.

[6] Vieru, Anatol, *Cartea modurilor*, vol. I „De la moduri, spre un model al gândirii muzicale intervalice”, Bucureşti, Editura Muzicală, 1980.

lucrare teoretică, despre care Sigismund Toduță consemna că este „o afirmare strălucită a gândirii creatoare în domeniul muzicologiei contemporane”[2], este conturată de autor în jurul a ceea ce el numeşte „dubla articulație” a rostirii muzicale: *sunete* (văzute ca obiecte sonore) şi *intervale* (tratate ca distanțe şi structuri). Dealtfel, această concepție (care este structuralistă doar din punct de vedere semantic şi care a fost dezvoltată în paralel, însă pe alte coordonate, de Wilhelm Georg Berger[3]) îşi va face loc în altă lucrare îndrumată de Sigismund Toduță: *Structuri şi funcții în armonia modală*, elaborată de Gheorghe Firca în 1979[4]. Relevând situația armoniei modale în actualitatea contemporană elaborării tezei, autorul deschide perspective îndrăznețe asupra reconsiderării universului modal-armonic, văzut ca un complex structural morfologic şi stilistic, mai ales în muzica secolului XX, unde esența fenomenului este calchiată pe structurile spațial-temporale ale unui tip de gândire structuralist-matematic, pe substraturi simbolice, ontologice şi logice. Cercetările lui Gheorghe Firca, conjugate cu cele ale lui Alexandru Paşcanu[5] şi Dan Buciu[6] la Bucureşti sau Ede Terényi la Cluj, vor defini, măcar parțial, această lume sonoră. Lucrarea lui Ede Terényi, *Unele elemente de teorie generală ale armoniei contemporane*, definitivată în 1983 şi tipărită în 2001[7], încheie seria tezelor de doctorat conduse de Sigismund Toduță. Ea se înscrie în acel model analitic riguros, impus de maestru, prin care sunt relevate sistemele armonice care au guvernat muzica primei jumătăți a secolului XX (gravitațional, non-gravitațional şi sinteza celor două) precum şi aspecte armonice specifice creației enesciene (cu referire la *Simfonia de cameră*), analiza conceptului armonic al lui Sigismund Toduță şi evidențierea aspectelor specifice perioadei de înnoire a muzicii româneşti, cu referiri speciale la creația compozitorilor clujeni.

Ultimii 4 ani în care maestrul Toduță a supervizat lucrările doctorale de la Cluj relevă o tematică de spectru larg, unde fiecare teză este circumscrisă unui domeniu clar delimitat: *Contradominanta în creația lui W.A. Mozart*, concepută de Hans Peter Türk în 1979, epuizează acest subiect punctual, de la inter-determinarea armonică, formală şi stilistică, spre definirea semnificațiilor expresive ale relațiilor armonice de acest tip; *Ideea mioritică în creația muzicală cultă românească*, avansată de Constantin Rîpă, dezvoltă maximal acest subiect atât de drag autorului; *Evoluția cadențelor de la monodia medievală până la Renaştere*, pusă în pagină de Péter Vermesy şi *Aspecte ale polifoniei secolului XX*, o remarcabilă teză susținută de Dan Voiculescu în 1983[8], sunt ultimele două lucrări îndrumate de Sigismund Toduță, despre care merită să se vorbească pe larg, în afara cadrului restrâns al prezentului context.

De la excelență la performanță, doctoratul în muzică a început în România cu Sigismund Toduță!

---

[1] Idem, *The Book of Modes. I. From Modes to a Model of the Intervallic Musical Thought. II. From Modes to Musical Time*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1993.
[2] Toduță, Sigismund, „Pe marginea lucrării *De la moduri, spre un model al gândirii muzicale intevalice*” în Vieru, Anatol, *Cartea modurilor*, *op. cit.*, p. 221.
[3] Berger, Wilhelm Georg, *Dimensiuni modale*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1979.
[4] Firca, Gheorghe, *Structuri şi funcții în armonia modală*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1988.
[5] Paşcanu, Alexandru, *Tratat de armonie*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1985.
[6] Buciu, Dan, *Elemente de scriitură modală*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1981.
[7] Terényi, Ede, *Armonia muzicii moderne (1900-1950)*, Cluj-Napoca, Editura MediaMusica, 2001.
[8] Voiculescu, Dan, *Polifonia secolului XX*, Bucureşti, Editura Muzicală, 2005.